

různé

VŠEVOJSKOVÁ ARMÁDA ČSLA V OBRANNÉ OPERACI V LETECH 1955-1960

Major PhDr. Jiří Krupička, CSc.

Druhá polovina padesátých let byla pro rozvoj vojenského umění ČSLA charakteristická třemi základními skutečnostmi.

Bylo to zejména únorové vítězství pracujícího lidu nad reakcí a přechod naší společnosti k budování socialismu, které vytvořily příznivé vnitřní a mezinárodní podmínky pro postupné budování naší nové, socialistické armády.

Dále to bylo zavádění kvalitativně nového druhu zbraní — jaderných prostředků ničení do výzbroje armád. To si vynutilo, aby vojenské umění naší armády se teoreticky rozpracovalo s přihlédnutím k novým podmínkám vedení ozbrojeného zápasu.

Poslední základní, ale neméně důležitou skutečností, která podstatně ovlivnila přechod ČSLA do kvalitativně nové etapy svého vývoje, bylo založení obranné organizace Varšavské smlouvy v roce 1955. Naše příslušnost k této organizaci umožnila postupné naplňování značných požadavků na zvýšení bojové schopnosti a celkové připravenosti ČSLA pro boj v kvalitativně nových podmínkách.

Ve druhé polovině padesátých let projevovaly se nové zásady vojenského umění v naší armádě především na stupni taktiky a operačního umění. Společně s řešením problematiky organizace a vedení útočných operací se věnovala pozornost i organizaci a vedení obranných operací. Velitelský sbor ČSLA studoval obranné operace vševojskové armády (dále jen VŠA) po celou dobu sledovaného období, ale v menší intenzitě.

Na počátku tohoto období se počítalo s tím, že nepřítel zahájí útočnou operaci mohutným úderem jaderných zbraní, doprovázeným úderem klasického dělostřelectva a letectva. Jeho úder by měl směřovat zejména na jaderné prostředky obránce a na nejdůležitější prostory obrany k narušení její souvislosti a celistvosti. Tím si měl útočník vytvořit výhodné podmínky k úspěšnému průlomům. Za těchto

podmínek musela VŠA zabezpečit spolehlivou protijadernou a protichemickou ochranu své živé síly a bojové techniky. Musela být schopna odolat hromadným tankovým úderům, vedenými vzápětí za jadernými údery nepřítele. Musela uchránit vlastní vojska před dělostřeleckou a minometnou palbou a vlastní palbou maximálně snížit účinnost působení nepřátelských prostředků ničení. V neposlední řadě musela být schopna odrazit hromadné útoky letectva nepřítele a způsobit mu vážné ztráty, jakož i zabránit vysazení vzdušných výsadků již během prvního dne útoku.

Tyto požadavky na obranu si vynutily, aby byla vhodně učená včetně jednotlivých prvků operační sestavy VŠA z hlediska protijaderné a protichemické ochrany, protitankové obrany a boje proti vzdušným výsádkám. Dále se vynutily přípravu jaderných zbraní k okamžitému použití a přípravu různých variant obranného sražení. Obrana si vyžádala i kvalitnější zřízení vybudování jednotlivých obranných pásem, než tomu bylo před rokem 1955, organizaci radiálního a chemického průzkumu, zkvalitnění maskování, zatašování, důslednou rekognoskaci terénu apod. Tyto požadavky byly částečně potvrzeny prvními zkušenostmi ze cvičení v roce 1955. (VHA-MNO, SBP, 1955, 83-1/20—24.) Jejich respektování znamenalo předejít zbytečným a značným ztrátám, zejména po jaderných úderech nepřítele.

Důležitým předpokladem důsledné přípravy a úspěšného vedení obranné operace bylo správné určení místa a úlohy VŠA v operaci. Na počátku druhé poloviny padesátých let se předpokládalo, že VŠA bude zpravidla organizovat a vést obrannou operaci v sestavě frontu, buď v jeho 1. nebo 2. sledu. V prvním případě vedla obrannou operaci buď na hlavním, nebo na vedlejším (pomocném) operačním směru. Při obraně taktické hloubky bylo zpravidla jejím úkolem odrazit, rozložit, případně zeslabit první nejmohutnější úder nepřítele. Dalším jejím úkolem bylo buď vlastními silami, nebo v součinnosti se sousedy, popřípadě s 2. sledem frontu protiúderem obklíčit a zničit nepřítele.

Ve druhém případě VŠA na důležitém operačním směru zeslovovala nebo částí sil zabezpečovala armádu 1. sledu frontu při vedení protiúderu, samostatně nebo v součinnosti s armádami 1. sledu vedla frontový protiúder, popřípadě přecházela do útoku. V případě, že nepřítel měl prolomit obranu velkými silami, VŠA zaujímala obranu na několika směrech obranných pásem.

Za předpokladu, že VŠA organizovala a vedla obrannou operaci samostatně, byla zpravidla přímo podřízena hlavnímu velení a obvykle bránila samostatný operační směr nebo prostor, oddělený těžko prostupným terénem, bez přímého styku se sousedy.

Obranná operace nebyla během celé druhé poloviny padesátých let samostatně procvičována. Přesto se jí věnovala především v teorii od roku 1955 v konkrétních geografických podmínkách Československa značná pozornost. Při cvičeních měla pouze charakter jednotlivých učebních otázek, jejichž řešení předcházely, popřípadě na ně navazoval jiný druh operační činnosti.

Předpokládalo se, že obrana na jihozápadním směru se povede na široké frontě, za použití jaderných zbraní. Pohraniční hory, lesy, početné malé síly obránců v předpolí a na hlavním pásmu obrany a zejména předpokládané použití jaderných zbraní si vynutily počítat na daném směru především s vedením manévrové obrany. Nedostatkem však bylo, že za tehdejšího stavu vycvičenosti velitelů, štábů a vojsk se stále ještě v obraně počítalo s předchozím osvědčeným zákopovým systémem (VHA-MNO/GŠ-OS, 1955, 99 4/1—93), na jehož vybudování VŠA už nemohla mít dostatek sil a času.

Od konce roku 1956, v souvislosti se studiem otázek počátečního období války, začala se řešit i úloha pohraničních svazků ČSLA na předpokládaném směru činnosti. Ty teoreticky i v praxi cvičení vstupovaly do obranného sražení okamžitě, z celé VŠA jako první. Pohraniční svazky byly zpravidla o počtu 1—2 divizí, které vyčleňovala každá VŠA. Počítalo se, že v případě nebezpečí války nebo na jejím počátku budou okamžitě organizovat tzv. kryt státních hranic s hlavním úsilím obrany na nejdůležitějších a nejpravděpodobnějších směrech činnosti nepřítele. Na nich se předpokládalo budovat pevnou a hluboce členěnou obranu. Její 1. sled byl z vojsk Pohraniční stráže, která se zahájením boje hlavními silami divizí 1. sledu VŠA přecházela do armádní zálohy k plnění zvláštních úkolů při obraně týlu apod.

Účelem krytu státních hranic bylo zachytit počáteční úder nepřítele, způsobit mu maximální ztráty a získat čas, potřebný k rozvinutí hlavních sil VŠA a zahájení vlastní útočné či obranné operace.

Uvažovalo se, že v řadě případů budou svazky krytu hranic nuceny vést bojovou

činnost s minimálním množstvím posilových prostředků. Tím nároky na jejich samostatnost v daných podmínkách značně vzrostly.

Poznátky ze cvičení ukázaly na nutnost dalšího studia otázek krytu a obrany státních hranic vzhledem k zeměpisné poloze naší republiky a jejich úkolů v rámci členských zemí organizace Varšavské smlouvy.

Neustálý růst nároků na odolnost a menší zranitelnost obrany, který vycházel z rostoucích úderných možností nepřítele, ovlivňoval další vývoj názorů na obranu. Z tohoto důvodu se často kladl důraz na studium možné organizace obrany při soustředění hlavního úsilí na 2. pásmo obrany VŠA. To samozřejmě vyplývalo ze závislosti na charakteru obrany a rázu terénu. V 1. pásmu obrany bylo v takovém případě minimum sil a prostředků VŠA.

Hlavní úsilí obrany se tak v dalších letech soustřeďovalo podle situace a terénu na 1. (jako doposud) nebo na 2. pásmo obrany VŠA, popřípadě kombinací úsilí na různých směrech, buď na 1., nebo na 2. pásmu obrany, což s sebou přinášelo řadu výhod pro obránce. Tudiž budování lineární obrany, souvislých obranných pásem a postavení ztrácelo stále více svůj význam. Vystala naléhavost skrytí hlavního pásma obrany před jadernými údery nepřítele při využití ochranných vlastností terénu (Oper-1-1, 1958, s. 18.)

Organickou a nedílnou součástí celého komplexu zvyšování aktivity a odolnosti obrany se stal i nový prvek v organizaci obrany — protijaderný manévr, který se od roku 1957 začal studovat a ověřovat. Jeho smyslem bylo oklamat nepřítele, skrýt před ním skutečnou obrannou sestavu VŠA a tím i vlastní záměr operace.

Přes stále platné základní principy obrany předpokládané vedení operace VŠA mělo na konci padesátých let řadu specifických rysů, jímž odpovídala nová organizační struktura VŠA, ve které se od roku 1958 změnil vzájemný poměr motostřeleckých a tankových praporů. Tankové prapory, jako odolnější proti jaderným zbraňím, manévrovější a údernější prostředek, zvýšily odolnost obrany a údernou sílu vševojskových svazků.

Postupně zaváděnou raketovou a reaktivní dělostřeleckou technikou do výzbroje ČSLA se podstatně zvětšila možnost manévru palbou a dosahu dělostřeleckých prostředků. Armádní organické, přidělené i podpůrné dělostřelectvo tak svými účinn-

ky postupně ovlivňovalo situaci v pásmu obrany celé VŠA.

V nových podmínkách již nemusel obránce čekat na zahájení útoku nepřítele, ale sám mohl útočnicka za pomoci jaderných zbraní rozdrtit nebo narušit útočné uskupení dříve, než útočník zahájil útok. Tak se podstatně měnil obsah aktivity obrany.

Nově se začal chápat i obsah pojmu úsilí obrany. To již neznamenal pasivní, dlouhotrvající soustředění největší hustoty vojsk v určeném prostoru na předpokládaném směru hlavního úderu nepřítele. Naopak, vyjadřovalo takový systém palby a manévru, který umožňoval maximálně soustředit časově omezené působení všech prostředků a sil VŠA proti hlavnímu uskupení nepřítele. Jinými slovy znamenalo možnost včasným manévrem palby, sil a prostředků dosáhnout v rozhodujícím okamžiku převahy sil a prostředků nad nepřítelem na rozhodujícím směru. Přenesení úsilí do hloubky obrany ztěžovalo nepříteli zjištění systému obrany a zajišťovalo obránci širokou možnost manévru zálohami a svým 2. sledem k zesílení ohrožených směrů, k vedení protiztečí a protiúderů. (VHA-MNO/GŠ-OS, 1958, 17/5—10, VHA-MNO/GŠ-OS, 1959, 17/7/4.)

Vzhledem k těmto změnám je možné uvést tyto skutečnosti. Zatímco průměrná šířka pásma obrany VŠA v přepočtu na jednu její vševojskovou divizi činila v roce 1955 5,5—11,1 km, v roce 1960 tato hodnota již byla 30—37,7 km. Postupně rostla i vybavenost vševojskových svazků VŠA tanky a samohybnými děly, jakož i další novou mobilní bojovou a zabezpečovací technikou. V tomto období se mj. zvýšil přibližně o dvojnásobek i počet předpokládaných jaderných úderů, kterými VŠA v obraně disponovala.

Tyto údaje jasně potvrzují závěr, že na konci tohoto období VŠA se nebránila v souvislých pásmech obrany, ale pouze jednotlivými svými svazky na důležitých směrech. Vysoká účinnost jaderných zbraní a s tím spojené požadavky na rozptýlení vojsk vytvářely postupně základní předpoklady pro budování nesouvislé obrany. Armáda byla potom nucena, aby se bránila s daleko větším využitím manévru palbou a pohybem, než na počátku období. Mezery mezi svazky se přehrazovaly jadernými a leteckými údery, palbou dělostřelectva a zejména rychlým a účinným manévrem vševojskových svazků a různých druhů armádních záloh.

Hodnotu obrany VŠA, hodnotu jejich paleb, odolnost vojsk, snižování ztrát, zabezpečení nejvhodnějšího využití bojových prostředků a efektivnost operačního manévru zvyšovala ženijní úprava terénu a vybudování celého obranného pásma VŠA, včetně jeho jednotlivých prvků. Proto správně volený a dobře ženijně připravený systém obrany byl jednou z podmínek optimálního využití všech prvků operační sestavy VŠA k úspěšnému vedení obranné operace.

V roce 1955 se zpravidla zahrnovaly do systému obrany VŠA tyto prvky: zabezpečovací pásmo nebo předsunuté postavení, 1., 2. a 3. (armádní) pásmo obrany, příčná postavení (pásma), postavení bojového zajištění, mezilehlá postavení (pásma), protitankové rajóny a systém zátarasů.

Prvky systému obrany a jejich účel se na počátku roku 1955 ve srovnání s předchozím obdobím podstatně nezměnily. Po zavedení jaderných zbraní se ale zvětšila celková předpokládaná hloubka operační sestavy VŠA v průměru o 35–40 km.

V systému obrany VŠA byly rozmístěny jednotlivé prvky její operační sestavy.

Operační sestava VŠA v obraně v roce 1955 zpravidla zahrnovala tyto prvky: 1. a 2. sled VŠA, zálohu, dělostřeleckou skupinu, protiletadlovou dělostřeleckou skupinu, protitankovou, tankovou a dělostřeleckou zálohu, pohyblivý odřad zatarasovací, ženijní, chemickou a protivysádkovou zálohu. Pokud jde o sílu a složení VŠA, nepočítalo se, že bude silnější než v útočné operaci.

První sled VŠA zahrnoval většinu sil a prostředků — zpravidla dva střelecké sbory. Byl určen k obraně taktické hloubky obrany, k odražení nepřátelských úderů a svými protiútoky k likvidaci jeho vlnů. Při vklínění silnějšího uskupení nepřítele se určoval k zadržení jeho postupu, aby tím umožnil zasazení 2. sledu VŠA a jejich záloh. [Oper-1-3, 1955, s. 107.]

Druhý sled VŠA byl zpravidla v síle střeleckého sboru a při zasazení se obvykle zesiloval dělostřelectvem, tanky a ostatními druhy vojsk. Byl určen k vedení protiúderů, popřípadě i k zaujetí obrany v operační hloubce VŠA. Rozmísťoval se v prostoru 3. pásma obrany.

Ostatní prvky operační sestavy, podobně jako 1. a 2. sled VŠA, měly přibližně stejný složení jako před rokem 1955. Převážná většina armádních záloh se pak podle situace rozmísťovala na 2. a mezi 2. a 3. pásmo obrany, kde byly připraveny k použití.

Vlivem růstu významu boje s nepřátelskými tanky v obraně a vlivem zvyšování útočných možností nepřítele v průběhu roku 1955 se zvětšily nároky na počet, úlohu a manévr některých prvků operační sestavy VŠA. Bylo to např. u protiletadlové dělostřelecké skupiny, pohyblivého odřadu zatarasovacího, ženijní a chemické zálohy.

Od podzimu roku 1956 se stále více začala prosazovat snaha vyhnout se stereotypu při soustředování úsilí obrany. Pozornost velitelů se zaměřila na větší využívání vlastností terénu podle zámyslu aktivních opatření a utajení obrany. Do popředí pozornosti se dostávala zásada, aby s dokonalým využitím terénu byl přechod z jednoho do druhého pásma obrany málo znatelný a klamal tím nepřítele o průběhu předního okraje 2. pásma obrany. Doposud vyhraněný charakter obou pásem obrany se tak měl odstranit. Přitom vzdálenosti mezi zákopy v jednotlivých obranných postaveních se měly zvětšit v průměru o jednu polovinu. To proto, že doposud se zákopy budovaly na základech součinnosti ručních pěchotních zbraní. Nyní se začaly budovat již se zřetelem na účinnost protitankových paleb. Zvětšila se i vzájemná vzdálenost mezi dvěma sousedními postaveními na 3–4 km. Ta vylučovala jejich současné zasažení jedním jaderným úderem a zabezpečovala součinnost vojsk z těchto postavení.

Druhé pásmo obrany se budovalo ve vzdálenosti 20–25 km od předního okraje obrany. To proto, aby dělostřelectvo nepřítele (včetně jaderného) nemohlo působit z původních palebných postavení současně do celé taktické hloubky obrany. [VHA-MNO/GŠ-OS, 1957, 17/7–25.]

Vzdálenost armádního pásma obrany od předchozích byla volena tak, aby nepřítel v útoku ve vysokém tempu nemohl ovládnout toto pásmo již v prvním dnu útoku. Zároveň obránci umožňovala získat čas k organizaci obrany na tomto pásmu, popřípadě k přípravě protiúderu VŠA či frontu.

V souladu s přechodem ze sborové na divizní organizaci na podzim roku 1956 se uvažovalo v ČSLA o nových možnostech organizace operační sestavy VŠA. Zpravidla se předpokládalo, že VŠA při soustředění hlavního úsilí na 1. pásmu obrany bude mít ve svém 1. sledu 3–4 svazky a větší část posilových prostředků. Do 2. sledu VŠA pak obvykle vyčleňovala 2 až 3 divize.

Jestliže hlavní úsilí obrany bylo soustředěno na 2. pásmu, vyčleňovaly se do 1. sledu VŠA maximálně 2 divize a hlavní

silý VŠA o počtu 3—4 svazků se rozvíjely na 2. pásmu, kde obsazovaly všechny postavení. Část z nich byla připravena vést protiúder.

V případě, že se organizovala armádní vševojsková záloha, měla tato zpravidla sílu 1—2 divizí a obsazovala obvykle operní body 3. pásma obrany, které připravovala. Při podrobnějším studiu cvičení z této doby je patrný růst jejich úkolů a větší předpokládaná univerzálnost jejího použití oproti předchozímu období. U ostatních prvků operační sestavy VŠA se především zvýšil počet, síla a nároky na jejich rychlý manévr.

Vlivem dalšího postupného zavádění kvalitativně nových zbraní do výzbroje armád, zvyšování motorizace a mechanizace na konci padesátých let se zvýšily normy budovaných obranných pásem VŠA. Tak např. od roku 1958 se zvýšila předpokládaná hloubka zabezpečovacího pásma přibližně na dvojnásobek oproti předchozím letům. Také tatáž hloubka obrany se ve srovnání s rokem 1955 zvýšila v průměru o 5—10 km.

Vedení operace v podmínkách hromadného používání jaderných zbraní a útoku nepřítel na samostatných směrech vyžadovalo tedy budovat obranu v širších pásmech a do větší hloubky, než na počátku období. To dokumentuje předpokládaná průměrná šířka obranného pásma VŠA, která se zvýšila v letech 1955—1960 přibližně o 20—50 i více km. Podobně i hloubka obrany VŠA se od roku 1954 do roku 1960 zvýšila. A to dokonce až na dvojnásobek.

V souladu s tímto vývojem se změnil i význam dosavadních pojmů obrany na normální nebo na široké frontě. Začal se vytrácet dosavadní podstatný rozdíl mezi nimi. Za normální se považovala obrana zaujímaná jednotlivými obrannými rajóny s mezerami mezi nimi, obdobně jako tomu bylo doposud v obraně na široké frontě.

Nově vzniklé podmínky organizace a vedení obranné operace v počátečním období války, spojené se změnami v organizační struktuře ČSLA v roce 1958, si vynutily mj. i další změny v požadavcích na operační sestavu VŠA. V nové situaci se především začínala připouštět možnost vést první armádní obrannou operaci

o jednom sledu se silnější zálohou. Tato skutečnost vycházela z předpokladu, že obranná operace v počátečním období války se bude zahajovat pouze těmi organickými silami a prostředky, které byly k dispozici již v míru. Uvažovalo se, že zvětšování hloubky obrany a zvyšování sil VŠA bude narůstat až v průběhu operace postupným zasazováním posilových útvarů a svazků druhů vojsk, jakož i zmobilizovaných vševojskových svazků. To znamenalo, že sestava VŠA byla na počátku obranného sražení značně omezená. Její síla závisela na útoku a cíli operace, jakož i na silách, které VŠA měla v daný okamžik k dispozici. Dále závisela na důležitosti a kapacitě bráněného směru, jeho geografických podmínkách a uskupení sil a prostředků nepřítele. (VHA-MNO/GS-OS, 1958, 17/5—28.)

Operační sestava VŠA měla tedy na počátku operace 1. sled o 1—2 motostřeleckých a popřípadě 2. sled o jedné motostřelecké a jedné tankové divizi nebo vševojskovou zálohu složenou z jednotlivých svazků. Dále zahrnovala různé armádní skupiny a zálohy druhů vojsk, jejichž zasazení se často plánovalo již na začátku obranné operace. Do přisunu nových sil z hloubky území obnovovaly se tyto zálohy a skupiny manévrem odpovídajících sil z pasivních a méně ohrožených směrů. Tak ve srovnání s rokem 1955 počet vševojskových svazků, kterými VŠA disponovala na počátku operace, se snížil přibližně o $\frac{1}{3}$ až $\frac{1}{2}$.

V průběhu vedení obranné operace VŠA měla na směr hlavního úderu nepřítel zpravidla 4—6 divizí, z toho 1 až 2 tankové. Na pomocném směru disponovala s menším počtem svazků a nebyla zpravidla posilována. Ve 2. sledu fronty VŠA měla rovněž menší počet svazků, zato s větším počtem tankových divizí, ze kterých se organizovala silná protiúderná uskupení.

A tak oproti počátku první poloviny padesátých let organizace a vedení obrany VŠA adekvátněji odpovídalo podmínkám hromadného použití jaderných zbraní. Armáda mohla úspěšně vést úpornou, aktivní a odolnou obranu do celé hloubky své operační sestavy.

V prvních letech tohoto období vytvářely základ názorů na organizaci a vedení obrany VŠA zásady, které byly vypracovány a používány v předchozích letech s přihlédnutím k novým zkušenostem vy-

volaných předpokládaným použitím jaderných zbraní. Proto období druhé poloviny padesátých let je charakteristické postupným prosazováním kvalitativně nových pohledů v názorech na operace VŠA. Bez

ohledu na tempo postupných přeměn, kvalitativně nové názory se v praxi cvičení jednoznačně začaly prosazovat až ke konci padesátých let.

Úkolem armádní obranné operace všeobecně bylo vytvořit a zabezpečit výhodné podmínky pro přípravu a vedení vlastních útočných operací.

Do obrany stále více začaly pronikat prvky útočné činnosti, jejichž projevem byl především manévr pohybem a palbou všech zbraní.

Obrana si vynutila růst nároků na ženíjní přípravu systému obrany VŠA, na organizaci operační sestavy VŠA, na systém velení atd.

Jako u problematiky útočných operací tohoto období, kvalitativní změny v názorech na organizaci a vedení obranných operací dávaly východisko, na které navazoval v dalších letech vývoj vojenského, respektive operačního umění ČSLA.